Prof.dr Nedžad Bašić, redovni profesor, naučni savjetnik Evropskog defendologija centra Banja Luka

POROBLJAVANJE ČOVJEKA

„Cilj totalitarnih ideologija nije društvena promjena već transformacija same ljudske prirode“. (Hannah Arendt)

Zašto se čovjek ne buni protiv nepravde, laži, korupcije, propagande, sopstvenog omolovažavanja i licemjerstva koje ga okružuje i čini mu njegov život preteškim da bi imao ikakvu nadu da će mu to otvoriti bolju perspektivu u vremenima koja dolaze? Zašto se čovjek ne buni protiv sopstvenog siromaštva, gladi i bezperspektivnosti i nasilja koje se provodi nad njim? Ima li snage i volje Homo sapiens pobuniti se sam protiv sebe i spasiti se od ništavila koje mu prijeti?

ZAROBLJAVANJE LJUDSKOG UMA

„Samo sloboda definiše osobu u totalitetu“ (J.P. Sartre)

Na putu u potrazi za odgovorom na ova pitanja razumjevanja fenomena poslušnosti čovjeka prešli smo dugačak put kroz antičke mitologije sa njihovim kraljevima, faraonima i bogovima: Horusom, Yahweha, Mardukom, Zeusom, Mitrom, Jupiterom. Listali smo stare antičke knjige i tekstove Konfucionizma, Budizma, Taoizma, Hinduizma, Mahabharate, Dharme, Tore, Biblije, Kurana, Viqayeta.

Filozofska tračarenja

Tumarali smo kroz filozofska tračarenja između Hobsa (Hobbes), Loka (Lock), Monteskijea (Montesquieu) i Rusoa (Rousseuu) o prirodnim pravima čovjeka na život i slobodu koja su se sve više utapala u „duh zakona“ po kojem se svaki čovjek rađa slobodan, a svuda ostaje u okovima u kojima se njegovo dostojanstvo i moral grubo brišu i nestaju u apsolutnoj moći vladara i Boga protiv koje čovjek još uvijek ostaje nemoćan i poslušan.

Tračarili smo i sa Otom Dixom (Otto Dix) oko slike moćnog kralja kojeg natkriljuje Bog šaljući mu poruku da je njegov rat pravedan i moralan. Sa njim smo tračarili i o stvaranje fenomena „humanog zločina“ s kojim je stvarano bolje, pravednije i slobodnije društvo zla, u kojem smo pratili stvaranje eruptivnog nagona za uništenjem svega što je tuđe i strano.

Sa filozofom Blez Paskalom (Blaise Pascal) razgovarali smo o prirodi zarobljavanja ljudskog uma koji u strahu pred duhovnom prazninom i zločinom, spasenje traži u poslušnosti prema Bogu (crkvi) i kralju (vladaru) koji su jedino kadri da ga oslobode od odgovornosti za zločin koji je počinio. Razgovarali smo i o duhovnoj moći crkve i svetovnoj moći vladara da oslobode čovjeka od odgovornosti za počinjeni zločin, što izrasta u moć vladanja slobodnom voljom čovjeka, gdje osjećanje krivice za počinjeni zločin nestaje. Razgovarali smo i sa filozofom Žan Pol Sartrom (Jean-Paul Sartre) o tome kako Homo sapiens opravdanje za odricanje od sopstvene slobode nalazi u svom oslobađanju od osjećanja krivice i straha od kazne za počinjeni zločin.

Sa filozofom Fukoom (Michel Foucault) tračarili smo o tome kako „žudnja“ i „moć“ Boga i kralja „volju za istinom“ pretapaju u „volju za prevarom“. Zatim smo ćaskali s Maksom Šelerom (Max Scheler) o tome kako „volja za prevarom“ stvara „organsko licemerje“ koje fabrikuje ideologiju populističkog nacionalizma stvarajući tako bolesno i genetski opterećeno društvo kao „zaseban svijet“ koji stvara zastrašujuću volju kod čovjeka da razara i juriša u ništavilo.

Čitali smo novi „manifesat futurizma“ kojim se promovira militarizam, patriotizam, anarhizam, prezir i strah, koji se sad nazire na horizontima ovog milenijuma. Čitali smo i ideje „socijalnog darvinizma“ sa ideologijama nacizma, fašizma i boljševizma, koje nude zajedničku ideologiju „novog autoritarnog svijeta“ u kojem se budi nova volja za moć, slavu, ubijanje, razaranje i osvajanje. Sa filozofima Hajdegerom (Martin Heidegger), Hararijem (Yuval Noah Harari) i Lisonom (Frank Lisson), pratili smo nove tehnologije, internet, kompjuterske algoritme, ideologije „tehnološkog totalitarizma“ i „tehnološkog humanizma“ a sve to da bi našli da je slobodna volja čovjeka bezlična, usamljena i bespomoćna između „žudnje i moći“ Boga i kralja, crkve i vladara da vladaju njegovom voljom.

Zatvoreni krug pokornosti i poslušnosti

I ništa nije pomoglo. Ni giljotiranje engleskog kralja Charles I, ni stoljećna tumaranja evropskog prosvijetiteljstva, ni Darvinova (Charles Darwin) biološka teorija, ni Tjuringove (Alan Mathison Turing) prve kompjuterske mašine, ni stvaranje biološkog i kompjuterskog algoritma, ni stvaranja „novog tehnološkog božanstva“. Umjesto pobune, čovjek od antičkog doba do danas teži da se što više približi vladaru (kralju) i Bogu (crkvi) što ga lažno čini moćnim i besmrtnim, što ga uvodi u duboku psihološku krizu punu melanholije, nepovjerenja, sumnji, neizvjesnosti, straha i mržnje, što ga uvodi u sklonost ka nasilju prema samom

sebi. U tom oktroisanom sazvježđu kralja, vladara, boga i crkve, na samom početku ovog milenijuma stisnuo se je život čovjeka pun straha, mržnje i nemoći, izgubljene mašte i svijesti, neprepoznatljive odgovornosti i identiteta, tjeskobe i rizika, što stvara zamagljene i pokidane veze između njegove slobode i pobune. U tom zamagljenom obzorju Homo sapiens gubi osjećanje sopstvene krivnje i stida pred samim sobom i pred drugima, gdje nestaje predstave o njegovoj odgovornosti, i time se krug pokornosti i poslušnosti zatvara. Sloboda postaje ponizni čin poslušnosti a privilegija uzvišeni patriotski čin pokornosti. U tom psihološkom raspadanju društva (fenomen plinskog svijetla) u okruženju straha, agresivnosti, melanholije i osjećanja nemoći, čovjek se sistematski „istjeruju iz pameti". Laž i prevara, kriminal i nemoral, prezir i mržnja, postaju neophodni, a time i istiniti. U tom općem raspadanju društva, u kojem „razum razdvaja ljude a strast ih ujedinjuje" gubi se svaka razlika između vjere, nacionalizma i fanatizma. Država postaje instrument indoktrinacije i zastrašivanja i legalizacije ubijanja onih koji drugačije vjeruju i misle.

OBRISI ZAMAGLJENE POBUNE

„***Kad se pokaže da pomoću same pobune nije moguće stvoriti slobodnog čovjeka onda sloboda postaje dio istorijskog kretanja". (Albert Camus)***

Ako Homo sapiens odsustvo sopstvene pobune doživljava kao nužnost sopstvenog preživljavanja, što je uvjetovano njegovom biološkom potrebom, a ne njegovim razumom i voljom da se pobuni, teško da se njegova pobuna može desiti sve dok se ne promijeni okruženje u kojem on živi. Veliki ekonomski, politički i društveni haos u kojem se našao svijet na samom početku ovog stoljeća, dramatično je uticao na duhovne i moralne vrijednosti čovjeka. Nastupajući autoritarni populizmi ne pokazuju nikakve unutarnje vibracije prema kreativnim promjenama već isključivo prema imitaciji prošlosti. Filozofija, religija, umjetnost i književnost našle su se u zamci povratka misterijama religioznih obreda i emocionalnih vjerovanja, promovirajući nasilje i potičući povratak mističnoj sprezi vladara i Boga (crkve). To će dovesti do brzog rasta histerične retorike i ratne propagande autoritarnog nacionalizma, što će sve više voditi prijetnji da agresivna retorika preraste u ideologiju permanentnog ratnog haosa u kojoj će sloboda čovjeka biti svedena na uslovni refleks njegovog preživljavanja. Taj uslovni refleks preživljavanja definitivno će dovesti na sam rub nestajanja njegovog društvenog i racionalnog „ja" što će čovjeka svesti u ravan „stvari" lišavajući ga svih emocija i razuma.

Fenomen plinskog svijetla

Ove godine koje danas preživljava čovjek su godine „buke i bijesa“ onih koji vladaju i godine tišine i prigušenog straha onih kojima se vlada. To su potrošene godine bez ikakvih stvarnih duhovnih i moralnih promjena čovjeka, gdje se gubi svaki ponos, razum i uložena snaga, a dobija se ništa. To su godine afirmacije nerazumne i perverzne paganske mržnje prema svemu onom što se protivi toj „buci i bijesu“, protiv svega onog što nije „naše“, protiv svakog ko je slab i nemoćan, neuk i ostavljen na margini života. Homo sapiens preživljava najgrublje vrijeme demagogije u kojem najobrazovaniji i najmudriji šute, osioni i bogati galame i vladaju, a siromašni stvaraju „uslovni refleks“ otužnog preživljavanja i stagnacije sa pozivom na poslušnost prema Bogu (crkvi) i državi (vladaru). Homo sapiens preživljava godine anomije (bezakonja), anksioznosti (straha) i poslušnosti što kruni moć otpora čovjeka ostavljenog na margini života bez moralnog i duhovnog integriteta. Ovo su godine u kojima je zamro svaki glas savjesti i ugašena svaka sloboda autentičnog razmišljanja i mašte čovjeka o njegovoj nadmoćnosti, što ga vodi u težak zločin protiv samog njega. Sa narastanjem moći krajnje desničarskog autoritarnog nacionalizma nastupio je period brutalnih sukoba: djeca, stari, bolesni, ranjenici, ljudske nastambe, bolnice, škole, svetilišta, sve je proglašeno legitimnim ratnim ciljem, a sve to pod indigom Božije volje i komande vladara. Stvaraju se novi oblici skrnavljenjenja i zastrašivanja čovjeka. U tom pohodu uništenja čovjeka u pomoć se prizivaju stari zavjeti i stara neprijateljstva između različitih religija i civilizacija. “Morate zapamtiti šta vam je Amalek učinio“, kaže naša Sveta Biblija. I sjećamo se - kaže vladar. „A sada idi, napadni Amalečane i potpuno uništi sve što im pripada. Nemojte ih poštedjeti; pogubite muškarce i žene, djecu i dojenčad, goveda i ovce, deve i magarce”, naređuje Bog. I tako na samom početku ovog milenijuma vraćamo se u antičko arhaično doba savezništva bogova i vladara u kojem vladari ponovo nalaze duhovnu moć i inspiraciju za ubijanje i razaranje Homo sapiensa. Ponovo se čuju zvona i pozivi vladara i bogova na svete ratove. Ponovo se izvlače stari božanski spisi kojima se razaranje i ubijanje svega što diše proglašava svetom dužnošću.

Nepodnošljiva sloboda kolektivne slobode

Nastupio je period velikog političkog i moralnog haosa koji traži novu ekonomsku i političku strukturu svijeta. Nastupio je period intelektualne i duhovne konfuzije i praznine i velikog obeshrabrenja Homo sapiensa koji svoju individualnu slobodu s nepodnošljivom lakoćom sopstvenog preživljavanja podređuje kolektivnoj slobodi nacije, države, crkve, političke partije. U tom racionalnom transferu lične u kolektivnu slobodu Homo sapiens srlja u izolovani svijet sa „ideologijom opće saglasnosti“ u kojem vlada tišina i usamljenost čovjeka kao tiha nota njegovog samouništenje. I sve je lišeno smisla izuzev

podčinjavanja i ubijanja, galame i neposluha, laži i prevare, odbojnosti i mržnje, što se odvija uz zvuke nacionalne himne i vojničkog strojevog koraka.

U tom općem društvenom haosu odricanje od sopstvene slobode i prihvatanje privilegija vode čovjeka do oslobađanja od svake odgovornosti. Oslobođen od odgovornosti on odbacuje snagu slobode sopstvenog mišljenja i prihvata duhovnu prazninu kao unutarnju gravitacionu silu koja njegov razum transferira u egoistični komformizam isključujući svaku njegovu kognitivnu kreativnost. Bez slobode sopstvenog mišljenja, bez unutarnje duhovne kognitivne kreativnost, bez moralnog integriteta, Homo sapiens razvija strast uništenja svake slobodne misli što čini temeljnu odrednicu autoritarnog populističkog nacionalizma čija se unutarnja politička dinamika razvija kroz političku propagandu i moralnu korupciju što vodi stvaranju društva bez krivice i bez odgovornosti. U tom društvu egzistencija čovjeka svedena je na uslovni refleks njegovog preživljavanja što ga svodi u ravan „mrtve prirode“ lišavajući ga svih emocija i razuma.

PRAZNINA IZMEĐU SLOBODE I POBUNE ČOVJEKA

„Ako ostajete neodlučni samo zato što se plašite da ne pogriješite, onda definitivno griješite“ (J. P. Sartre)

Na samom početku 21. stoljeća čuje se snažan eho poziva na poslušnost čovjeka, s jedne strane, dok se s druge strane čuje slabašan eho poziva na njegovu pobunu. Kako poziv na poslušnost čovjeka podrazumijeva odricanje od odgovornosti (slobode) i dobijanje privilegija, to ga čini sve privlačnijim, dok poziv na pobunu nosi egzistencijalnu tjeskobu i rizik za čovjeka, što ga čini manje komfornim i atraktivnim za Homo sapiensa.

Gubljenje odgovornosti i integriteta čovjeka

Prve naznake u kom pravcu bi čovjek mogao koračati u ovom stoljeću dolaze s masovnim jačanjem autoritarnog nacionalizma-populizma koji demonstrira svoju ideologiju brutalnim masovnim protjerivanjem stanovništva, neselektivnim ubijanjem djece i žena, masovnim izgladnjivanjem i oduzimanjem prava na jednakost i slobodan život čovjeka, stvarajući time globalno osjećanje anksioznosti i nemoći. U stanju strahu i nemoći čovjek je sklon da se povlači iz javnog prostora što ga ostavlja bez odgovornosti i integriteta sa čime se kruni njegova moć pobune, što inklinaciju čovjeka prema populističkom autoritarnom nacionalizmu čini sve izvjesnijom. Gubljenje odgovornosti i integriteta učinit će moralnu svijest Homo sapiensa isuviše fluidnom (nemoćnom) da se odupre pozivu autoritarnog populizma na poslušnost. Bez mašte i svijesti, tanka i slaba

emocionalna reakcija čovjeka na sve brutalnije izazove autoritarnog populizma učinit će otpor (pobunu) čovjeka prema demagoškom zavođenju autoritarnog nacionalizma neautentičnim, što će rezultirati izostankom bilo kakve reakcije na pojavu, širenje i jačanje populističkog ruralnog kiča i autoritarnog pritiska na slobodu Homo sapiensa. Zamagljene i pokidane veze između slobode i pobune učinit će čovjeka dezorjentiranim i nemoćnim da sagleda svrhu sopstvene angažiranosti protiv unutarnje destruktivnosti autoritarnog populizma. U toj praznini on više nije sposoban da spozna autentičnu povezanost autoritarnog naci-populizma sa nasiljem i razaranjem svega onog što bi moglo činiti život Homo sapiensa smislenim. Ta duboka i tamna praznina između slobode i pobune koja se ispriječila ispred čovjeka u 21. stoljeću učinit će ga sve sklonijim da prihvati bjekstvo od slobode i pobune, što će poslušnost prema autoritarnom naci-populizmu učiniti novim smislom njegovog življenja. Odbacivanjem slobode i pobune prestaju sve noćne more Homo sapiensa. Prestaje osjećanje njegove krivnje i stida pred samim sobom. Za njega masovna egzekucija djece, žena, starih i nemoćnih, razaranje bolnica, škola, uskraćivanje vode i hrane nevinim i nemoćnim, postaje fikcija i neka vrsta poezije u kojoj se sagledava neminovnost života takav kakav je, u kojem pobuna i sloboda nisu više stvarnost, ni svrha sami sebi. Zarobljen u svijetu autoritarne nacionalističke retorike Homo sapiens odbacuje mogućnost susretanja sa drugim kulturama, drugim svijetovima, drugim ljudima. On traga za arhajskim davno izgubljenim svijetom u kojem kralj (vladar) i Bog (crkva) neprikosnoveno vladaju čovjekom, njegovim željama, snovima i mislima, u kojima nema mjesta za bilo kakvo samopreispitivanje. U tom arhaičnom svijetu autoritarnog nacionalizma **„**ono što je blisko postaje beskrajno udaljeno, a ono što je izgledalo daleko čini se bliskim**“.**

Potraga za doktrinom kreativne modernosti

U društvu bez krivice i odgovornosti, bolest društva postaje sve vidljivija i sve odvratnija. Mržnja prema slobodi čovjeka postaje funkcionalna, a prijetnje sve surovije i teže. Što su glasovi prijetnje bučniji, mržnja prema slobodi Homo sapiensa dobija sve jasniji odjek mentalnog ludila društva koje je sve bliže maniji proganjanja, što definitivno vodi stvaranju mentaliteta u kojem ubijanje slobode čovjeka postaje opsesivna težnja „novog autoritarnog svijeta“. Urušavanje ove manijakalno-depresivne zajednice „novog autoritarnog svijeta“ traži novo društvo sa novom unutarnjom duhovnom strukturom i sa slobodnom kognitivnom kreativnošću čovjeka. Traži se društvo koje bi moglo promjeniti globalnu igru i generisati nove veze između vladara i Homo sapiensa, ponuditi novi prostor kreativnog revolucionarnog prestrojavanja između čovjeka i novih tehnologija, te ponuditi novi koncept globalne svijesti Homo sapiensa o demokratskoj državi kao garantu njegovog preživljavanja.

Na samom početku ovog milenija potrebna je više nego ikad do sad nova doktrina/ideologija koja može uvesti Homo sapiensa u novu maštu, otvoriti prostor za njegove nove intuicije, generirati novu strategiju borbe za njegovu slobodu i slobodu njegovog mišljenja, te kreirati novu globalnu igru u kojoj bi mogla da se promjeni priroda egzistencije Homo sapiensa koja ne bi bila ograničavajuća za njegovu pobunu protiv zločina koji se danas vodi protiv njega. Ta nova doktrina mogla bi otvoriti nove prostore za kognitivnu kreativnost homo sapiensa kao najznačajnije revolucionarne promjene čovječanstva u 21 stoljeću. Više nego ikad do sada u dugoj historiji posrtanja Homo sapens traži novi oslonac za njegovo preživljavanje.

Na toj novoj ideološkoj platformi stvaraju se ideje nove scenografije svijeta u 21. stoljeću. Da li je ta scenografija moguća i kako promjeniti optiku gledanja svijeta u ovom stoljeću ostaje glavni zadatak koji se postavlja pred čovjeka. U vremenima kada se najteži zločini dešavaju pred njegovim očima, pisati i govoriti o nečem što ne dotiče odgovornost čovjeka za počinjeni zločin i pobunu protiv zločina, ne znači ništa drugo do otvaranje prostora da se sam zločin učini identitetom Homo sapiensa.

Ako čovjek ne reaguje na adekvatan način onda kad je vrijeme za to, to pokazuje nedostatak njegove mašte i pažnje što je podjednako opasno kao da je namjerno izvršio zločin. Sa ovom idejom koju je formulirala **Hana Arent** definitivno se otvara prostor da se popuni praznina izmedju slobode i pobune Homo sapiensa.

Quebec, Oktobar 30, 2026.